

euro | guidance
Nederlands Loopbaankennispunt EU

CINOP

Inclusieve mobiliteit

Erasmus+

Colofon

Titel	Inclusieve mobiliteit
Auteur	Marlies Elderenbosch & Eva-Maria Ternité
Versie	1.0
Datum	februari 2022

Euroguidance Nederland
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6800762
www.euroguidance.nl

© Euroguidance Nederland
Euroguidance Nederland is onderdeel van CINOP Publieke
programma's.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, op welke andere wijze dan ook, zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave is tot stand gekomen met subsidie van de Europese Commissie, DG Onderwijs en Cultuur en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Inhoudsopgave

Ter inleiding	1
1 Waarom inclusieve mobiliteit?	2
1.1 Wat motiveert studenten voor een buitenlandverblijf?	4
1.2 Vormen van mobiliteit	5
2 Over welke studenten gaat inclusieve mobiliteit?	6
3 Wat gebeurt er in Nederland op het gebied van inclusieve mobiliteit?	9
4 Wat kun je als loopbaanbegeleider doen voor studenten?	11
5 Aanbevelingen	13
6 Bronnen	15
7 Bijlage	18
7.1 Bijlage 1 Informatievoorziening voor studenten	18

Ter inleiding

Met dit artikel wil Euroguidance Nederland met name loopbaanbegeleiders in het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs een beknopt overzicht bieden over wat er bekend is uit onderzoek over inclusieve mobiliteit. We denken vooral aan de loopbaanbegeleiders van een bureau buitenland of collega's die internationalisering in portefeuille hebben, coördinatoren Loopbaanontwikkeling en Begeleiding (LOB) en LOB'ers die meer focus op internationalisering en inclusie willen.

Naast onderzoeksresultaten belichten we de doelgroep van inclusieve mobiliteit, motieven voor mobiliteit, schetsen we een beeld van de situatie in Nederland met het oog op beleid, onderzoek en praktijk en doen we aanbevelingen voor loopbaanbegeleiders wat zij kunnen ondernemen voor studenten in kwestie om een buitenlandervaring tijdens de studie toegankelijk te maken.

1 Waarom inclusieve mobiliteit?

"Studeren in het buitenland: een ónvergetelijke ervaring waar je je leven lang profijt van zult hebben!" Dergelijke quotes zie je veel in de promotie van mobiliteit, oftewel een buitenlandervaring tijdens je studie. Er zitten veel voordelen aan het opdoen van ervaring in het buitenland. Met name de hogere kansen op de arbeidsmarkt zijn voor studenten een belangrijke reden om deze mogelijkheid met beide handen aan te grijpen. Daarnaast zijn hogere academische en werkgerelateerde prestaties, een verbeterde taalvaardigheid in een andere taal, een vergroot zelfvertrouwen en algehele persoonlijke ontwikkeling andere motivaties en redenen voor studenten om tijdens hun studie een tijdje in het buitenland te verblijven. Studenten die te maken hebben met een beperking geven daarnaast nog aan dat hun buitenlandervaring ervoor gezorgd heeft dat zij een meer genormaliseerd zelfbeeld hebben gekregen, ze zijn niet 'anders' dan studenten zonder beperking (Van Hees & Montagnese, 2020). Ondanks deze voordelen, is de mogelijkheid om naar het buitenland te gaan, niet voor alle studenten even toegankelijk en bereikbaar.

Studeren in het buitenland vereist financiële, sociale en culturele vaardigheden, waardoor het veel moeilijker is voor o.a. studenten met een lage sociaaleconomische status om gebruik te maken van deze mogelijkheden (Dessoff, 2006; Lörz, Netz, & Quast, 2016; Salisbury, Paulsen en Pascarella, 2011). Het zijn dan ook voornamelijk studenten met een hogere sociaaleconomische status die naar het buitenland gaan, wat zou betekenen dat studeren in het buitenland de bestaande sociale ongelijkheid eerder versterkt dan socialer en inclusiever maakt (Kommers & Bista, 2021).

Rosa: "Ik wilde eigenlijk al van jongs af aan een tijdje voor een langere periode in het buitenland wonen en werken. Toch dacht ik altijd dat dit voor mij niet was weggelegd. Mijn moeder heeft de huishoudschool gevolgd en mijn vader is fietsenmaker. Voor hen is een buitenlandervaring eigenlijk nooit een wens of mogelijkheid geweest, en we spraken hier binnen ons gezin ook niet over. Mijn medestudenten en docenten vertelden op school heel enthousiast over hun stages in het buitenland of periodes dat ze in het buitenland werkten. Zo begon het bij mij steeds meer te kriebelen en begon ik ook te geloven in de mogelijkheden voor mij. Mijn docenten en medestudenten hebben me echt over de streep getrokken. En mijn ouders zijn ook enorm trots op me dat ik een halfjaar naar Indonesië ben geweest. Voor mezelf was het een top ervaring en bij sollicitaties hoor ik vaak terug dat dit echt een plus op mijn cv is."

Pablo: "Door mijn visuele beperking ben ik van jongs af aan al gewend om te zoeken naar mogelijkheden om mijn doelen te bereiken. Zo wilde ik tijdens mijn opleiding een periode in een ander land doorbrengen, om te laten zien aan de buitenwereld en mijzelf dat mijn beperking me niet in de weg hoeft te zitten. Mijn studieadviseur vond het een sympathiek idee, maar zag vooral beren op de weg, nog meer dan ik. Hij had eigenlijk geen idee of het mogelijk was of wat de mogelijkheden voor ondersteuning in Zweden waren. Hij heeft wat financiële zaken voor me uitgezocht en ik heb de mogelijkheden in Stockholm verkend, contact opgenomen met de school en besproken of en welke begeleiding ze konden bieden. Ik heb ze verteld wat ik nodig heb en waarom: o.a. een woonruimte met een eigen keuken. Zo kan ik alles wat gemakkelijker vinden, dan wanneer ik een keuken deel met tien andere studenten. Het was een enorm uitzoekwerk, maar uiteindelijk kon ik op het vliegtuig naar Stockholm stappen. De eerste periode in Zweden was het best zoeken naar aansluiting met andere studenten, maar het is gelukt en ik merkte dat mijn beperking er helemaal niet toe doet!"

De voorbeelden van Rosa en Pablo¹ illustreren een mate van sociale ongelijkheid en benadrukken tegelijkertijd het belang van *inclusieve mobiliteit*. Een buitenlandervaring opdoen zou voor elke student toegankelijk en bereikbaar moeten zijn, ongeacht de ondersteuningsbehoefte die een student heeft, zo is te lezen in het *Nationaal actieplan voor meer inclusiviteit en diversiteit* (OCW, 2020). Wat kunnen we dan precies verstaan onder inclusieve mobiliteit? De Inclusive Mobility Alliance (2019) geeft de volgende definitie:

Creating adequate conditions to learn, work or volunteer abroad for people with fewer opportunities, by addressing their diverse support needs. It is a needs-based approach to what the individual beneficiary needs to ensure a safe and exciting mobility period abroad. It is important to not generalise needs, needs are specific and the individualised aspect in it is highly important. What the person/beneficiary says they need is what they should receive. It is not only about academic mobility but also about the social aspects that play an important role in the experience abroad and the potential link to connect with the local community.

Inclusieve mobiliteit gaat dus om het creëren en waarborgen van adequate voorwaarden, waaronder aanpassingen, voorzieningen en begeleiding die voorzien in de individuele ondersteuningsbehoefte van studenten met geringere kansen om in het buitenland te (gaan) studeren of werken. Hierbij dient expliciete aandacht te zijn voor het sociale aspect, aangezien een buitenlandervaring niet uitsluitend om het studie- of werkaspect gaat, maar juist ook om de culturele en sociale uitwisseling (ECIO, 2020).

Er zijn verschillende factoren die een buitenlandervaring voor kansarme doelgroepen belemmeren. De drie meest voorkomende problemen die ten grondslag liggen aan de belemmeringen zijn (Link, 2016):

- 1 Weinig kennis over mogelijkheden voor studenten met een beperking.
- 2 Tekort aan beschikbare hulpmiddelen en ondersteuningsdiensten.
- 3 Beperkte financiële mogelijkheden.

¹ De portretten van Rosa en Pablo zijn fictief, maar gebaseerd op waargebeurde ervaringen.

Het gelijkheidsprincipe dat onlosmakelijk verbonden is met inclusieve mobiliteit, gelijke kansen voor alle studenten, zie je ook terugkomen in het *Nationaal actieplan voor meer diversiteit en inclusie*, geïnitieerd door het ministerie van OCW. Met dit actieplan zet het Nederlandse wetenschappelijk onderwijs- en onderzoeksveld samen met de overheid een volgende stap op het gebied van diversiteit en inclusie. Maar ook op Europees niveau worden stappen gezet om inclusiviteit voor alle studenten te stimuleren en mogelijk te maken. In het Erasmus+ programma voor 2021-2027 is het budget verdrievoudigd, en zijn er meer mogelijkheden voor jongeren met minder kansen – bijvoorbeeld door kortere stages mogelijk te maken in het mbo en extra budget in te zetten speciaal voor deze doelgroep. Er zijn meer mogelijkheden voor cofinanciering, en er worden verbindingen gelegd met andere Europese programma's.

Inclusieve mobiliteit krijgt door eerder beschreven nationale en internationale actieplannen en prioriteiten steeds meer aandacht en is ook meer en meer onderwerp van onderzoek.

- Het streven is dat 20% van de studenten in het hoger onderwijs gebruik maakt van uitgaande mobiliteit in 2020 en 8% van de mbo-studenten in 2025.
- Het aandeel Erasmus-studenten in het hoger onderwijs dat financiële steun ontvangt voor bijzondere behoeften tijdens studie of stage in het buitenland, stagneert tussen 0,11% en 0,18% (Europese Commissie, 2009-2018).
- De [mobiliteitsscoreborden](#) voor steun aan studenten met minder kansen laten zien dat er nog veel te winnen is.

1.1 Wat motiveert studenten voor een buitenlandverblijf?

De betere kansen op een baan, de unieke ervaring en je algehele ontwikkeling zijn aspecten die een buitenlandervaring oplevert, maar ook redenen voor studenten om, als ze de mogelijkheid hebben, naar het buitenland te gaan.

Kennisrotonde (2021) rapporteert over een onderzoek naar mbo-studenten en geeft aan dat positieve ervaringen van medestudenten of docenten voor mbo-studenten stimulerend zijn om naar het buitenland te gaan. Daarnaast zijn een goede taalvaardigheid, vertrouwen in het eigen kunnen, eerdere buitenlandervaringen, het opleidingsniveau van ouders, en heel expliciet de buitenlandervaring an sich motiverende factoren. Tenslotte hebben aspecten die samenhangen met de bestemming mogelijk effect op de bereidheid om naar het buitenland te gaan: de kwaliteit van het onderwijs, stage of locatie. Studenten gaan naar mediterrane bestemmingen omwille van het prettige klimaat, maar daarnaast zijn de grote industrielanden als Duitsland en het Verenigd Koninkrijk ook favoriete bestemmingen.

ResearchNed (2021) heeft een interview-onderzoek uitgevoerd onder mbo-studenten op basis waarvan zij konden aannemen dat mbo studenten met een niet-westerse achtergrond net zo vaak naar het buitenland gaan als andere studenten, geen andere belemmeringen ervaren. Door hun dubbele culturele achtergrond is het zelfs makkelijker om zich te redden in het buitenland omdat zij de cultuur in het gastland dichter bij die van hun oorspronkelijke cultuur ervaren dan de Nederlandse.

Favier et al. (2022) rapporteren over de uitkomsten van de Student Monitor over studenten uit het hoger onderwijs. Hier is een specifieke doelgroep onderzocht, namelijk eerste generatie studenten. Deze studenten met een buitenlandervaring, is de vraag voorgelegd wat hen motiveerde om naar het buitenland te gaan. 78% geeft aan dat zij een andere cultuur wilden ontdekken en met mensen van een andere culturele achtergrond wilden leren omgaan. Daarnaast scoorden ook aspecten van persoonlijke ontwikkeling hoog als motivatiefactor: omgaan met onbekende situaties (71%), inzicht verkrijgen in de eigen sterke punten en beperkingen (71%) en ook het omgaan met onzekerheden, zij het met een lagere score (53%). Uiteraard zijn ook het opdoen van internationale professionele ervaring (61%) en het leren kennen van internationale carrièrekansen (70%) motiverend voor eerste generatie studenten.

1.2 Vormen van mobiliteit

Ons allen bekend is het fysieke verblijf in het buitenland en dat verdient voor de meeste mensen waarschijnlijk nog steeds de voorkeur omdat het optimaal de mogelijkheden voor ervaringen biedt. In tijden van de pandemie hebben we echter geleerd dat er online ook veel mogelijk is en dat biedt voor groepen die minder snel naar het buitenland vertrekken interessante alternatieven. Mobiliteit kent verschillende vormen:

Virtual mobility: In een tijd van online werken ligt het des te meer voor de hand om internationalisering op afstand vorm te geven, door het inzetten van virtuele mobiliteit als onderdeel van *Internationalisation@Home*. Hierbij kunnen internationale en interculturele dimensies geïntegreerd worden in het formele en informele curriculum binnen de eigen leeromgeving. Denk daarbij aan: stages bij internationale bedrijven en organisaties, eTwinning² en de 'International classroom'. Deze vorm van mobiliteit kan tevens een antwoord zijn op het duurzaamheidsstreven van de student.

Voor meer informatie over online educatie en internationalisering vanuit huis verwijzen we naar:

- **NUFFIC**: <https://www.nuffic.nl/en/subjects/research/internationalisation-home>
- **EAIE**: <https://www.eaie.org/community/expert-communities/internationalisation-home.html>

Blended mobility: meer flexibele vormen van mobiliteit waarbij fysieke, kortdurende mobiliteit wordt gecombineerd met een online component en een fysieke.

Meer informatie hierover is ook op de website van EAIE te vinden:

<https://www.eaie.org/exchange-2020/programme/schedule/session/erasmus-2021-2027-blended-mobility-more-inclusion-innovation.html>

Meer inspiratie over gemengde vormen en relevante toolkits:

<https://www.blendedmobility.com/en>

Deze vormen van mobiliteit kunnen in aanvulling op langer durende mobiliteit worden ingezet, ter voorbereiding, en als alternatief voor studenten die echt niet naar het buitenland willen of kunnen.

² <https://www.etwinning.net/nl/pub/index.htm>

2 Over welke studenten gaat inclusieve mobiliteit?

Maar wie zijn dan die jongeren met minder kansen of een ondersteuningsbehoefte? Binnen het Erasmus+ Programma³ wordt deze groep omschreven als deelnemers in een kwetsbare positie en met minder kansen in vergelijking met hun leeftijdsgenoten, wanneer een dergelijke positie de deelname aan internationale activiteiten beperkt of verhindert. Het gaat dan om:

- jongeren met functiebeperking;
- eerste generatie studenten (ouders hebben geen ervaring in hoger onderwijs);
- jonge ouders;
- studenten met een migratie achtergrond, en;
- studenten uit huishoudens met lage inkomens.

Zoals een recente studie van Nuffic (Favier et al, 2022) aantoont, is met name het jonge ouderschap, maar ook een student die als eerste in de familie in het hoger onderwijs studeert een sterke voorspeller van het thuis blijven. De groep eerste generatie studenten ziet vooral een belemmering in de kosten, de afstand tot hun familie, lage motivatie en ook onvoldoende taalvaardigheid als belemmering. Deze studie is gebaseerd op een enquête onder studenten in het hoger onderwijs. Het is opvallend in deze studie dat studenten met een functiebeperking net zo vaak naar het buitenland gaan als anderen.

Redenen waardoor studenten niet of beperkt kunnen deelnemen aan internationale activiteiten zijn:

- *functiebeperking*: mensen met een mentale (intellectuele, cognitieve, lerende), fysieke, zintuiglijke of andere beperking;
- *gezondheidsproblemen*: mensen met chronische gezondheidsproblemen, ernstige ziekten of psychiatrische aandoeningen;
- *sociale belemmeringen*: mensen die worden gediscrimineerd op grond van geslacht, leeftijd, etniciteit, religie, seksuele geaardheid, handicap, etc.; mensen met beperkte sociale vaardigheden, asociaal of risicovol gedrag; mensen in een kwetsbare situatie; (ex-)overtreders, (ex-)drugs- of alcoholverslaafden; jonge en/of alleenstaande ouders; weeskinderen;
- *jonge ouders*: studenten die een of meerdere kinderen hebben, meestal moeders;
- *onderwijsmoeilijkheden*: jongeren met leermoeilijkheden; vroegtijdige schoolverlaters; laaggekwalificeerde volwassenen; jongeren met slechte schoolprestaties;
- *economische belemmeringen*: mensen met een lage levensstandaard, een laag inkomen, afhankelijkheid van het sociale zekerheidsstelsel of daklozen; jongeren die langdurig werkloos zijn of in armoede leven; mensen met schulden of met financiële problemen;
- *culturele verschillen*: immigranten of vluchtelingen of afstammelingen van immigranten- of vluchtelingenfamilies; mensen die tot een nationale of etnische minderheid behoren; mensen met taalkundige aanpassings- en culturele integratieproblemen;

³ Hoofdstuk 'Equity and Inclusion', Programma guide, bladzijde 10

- *geografische belemmeringen*: mensen uit afgelegen of plattelandsgebieden; mensen die op kleine eilanden of in perifere regio's wonen; mensen uit stedelijke probleemgebieden; mensen uit minder geoutilleerde gebieden (beperkt openbaar vervoer, slechte voorzieningen).

Figuur 1 laat een aantal aspecten zien van studenten die naar het buitenland gaan en de verschillende belemmeringen die jongeren ervaren.

Figuur 1

Uit: Nuffic (2021): Facts and figures <https://www.nuffic.nl/en/subjects/facts-and-figures/inclusion-in-outgoing-mobility>

In een rapport over buitenlandervaringen onder mbo studenten van Erasmus+ (2019) vinden we veel overeenkomstige bevindingen. Specifiek voor het mbo geldt dat de stap naar het buitenland sterk afhankelijk is van de sector van de opleiding. Zo is 45% van de mbo-studenten binnen de toerismesector naar het buitenland geweest en bij de opleidingen mobiliteit en voertuigen is dit slechts 2.5%. Verder is het niveau van de mbo-opleiding een onderscheidende factor: er gaan aanmerkelijk meer studenten van een mbo 3 of 4 opleiding naar het buitenland dan studenten van een mbo 1 of 2 opleiding.

Ook het opleidingsniveau van de ouders is bepalend: van de mbo-studenten die naar het buitenland zijn gegaan heeft een aanzienlijk groter deel ouders met een wetenschappelijke of hogeschool-opleiding dan het deel studenten met ouders die technisch zijn opgeleid. Ook de mate van financiële en praktische steun door ouders is bepalend voor de vraag of een mbo-student naar het buitenland gaat of niet.

Echter, in een tijd waarin duurzaamheid en het klimaat in de aandacht staat, kan vliegen voor een stage of studieonderdeel in het buitenland voor studenten een reden zijn om af te zien van een verre bestemming of te zoeken naar bestemmingen die via duurzamere vervoersmiddelen bereikbaar zijn, zoals de trein.

Op welke doelgroep een instelling zich richt en hoe, is afhankelijk van het instellingsplan, de populatie binnen de instelling en de status quo (wie gaan er nu wel/niet). Welke aanpak een instelling hanteert, kan ook variëren. Sommige instellingen kiezen voor maatwerk per student of per doelgroep, andere instellingen streven naar een zo inclusief mogelijke basisvoorziening.

3 Wat gebeurt er in Nederland op het gebied van inclusieve mobiliteit?

Beleid

Het CPB publiceerde in oktober 2020 in *Kansrijk integratiebeleid op de arbeidsmarkt* over de aanhoudende achterstelling van migranten met een niet westerse afkomst gerelateerd aan arbeidsmarktparticipatie. Binnen het onderwerp van onderwijsmobiliteit, normaliter gezien als iets wat alleen weggelegd is voor de beter bedeelde, is inclusie van groot belang om de uiteindelijke achterstelling op de arbeidsmarkt aan te pakken. De relevantie van het thema en de noodzaak tot handelen zijn zichtbaar en voelbaar, maar belangrijk is dat er duidelijke doelen en kaders worden gesteld over hoe we de aandacht voor meer diversiteit en inclusie kunnen gaan concretiseren en realiseren.

Het belang van inclusieve mobiliteit wordt ook benadrukt in het nieuwe Erasmus+-programma. In het programma voor 2021-2027 is het budget verdrievoudigd, zijn er meer mogelijkheden voor jongeren met minder kansen en wordt hier ook meer focus op gelegd. Ook is er meer cofinanciering en synergiën met andere Europese programma's.

Bijna elke mbo-instelling heeft inclusie als beleidsdoelstelling binnen Erasmus+ opgenomen. En vaak is het de coördinator Internationalisering die dit beleid actief uitvoert om hun mobiliteit inclusiever te maken. Cijfers hierover zijn niet beschikbaar.

Onderzoek en praktijk

Als we willen weten hoeveel studenten er überhaupt naar het buitenland gaan, los van het inclusievraagstuk, dan vinden we antwoorden in de Beleidsmonitor 20-21: iets minder dan drie op de tien studenten heeft een studie-gerelateerde buitenlandervaring opgedaan. Het aandeel wo-studenten ligt hoger dan het aandeel hbo-studenten. Dit is een lichte daling van de afgelopen jaren en nog steeds veel in vergelijking met andere Europese landen.

Van de mbo-studenten doet een kleine acht procent een buitenlandse studie-ervaring op, zo laat een studie van ResearchNed uit 2019 zien. Het merendeel van deze groep volgt een stage (7,1%) en een klein gedeelte volgt een studie in het buitenland (0,6%). Het volgen van een stage is dus verreweg de meest voorkomende reden om naar het buitenland te gaan (ResearchNed, 2019). De reis komt tot stand door middel van de contacten die de onderwijsinstelling heeft met de instelling in het buitenland. De buitenlandervaring is in het mbo sneller te relateren aan de sector waarbinnen de opleiding wordt gevolgd. Zo heeft 45% van de studenten binnen de sector Toerisme en recreatie een buitenlandervaring opgedaan, t.o.v. 2,5% bij Mobiliteit en voertuigen.

Er is relatief weinig onderzoek beschikbaar over de buitenlandervaringen van mbo-studenten in het algemeen, laat staan over mbo-studenten met een functiebeperking. Wel is bekend dat ruim 40% van de mbo-studenten te maken heeft met een of meerdere functiebeperkingen. Daarbij kun je o.a. denken aan ADHD, ADD, concentratieproblemen, autisme, dyslexie of dyscalculie, chronische aandoeningen of ziekte, psychische aandoeningen, of een functionele beperking, bijv. slechthoortheid of auditieve beperking.

Op basis van de studie van ResearchNed kan niet worden geconcludeerd of het hebben van een functiebeperking een belemmering vormde om naar het buitenland te gaan. Wel kan worden gesteld dat de mbo-studenten die naar het buitenland zijn geweest voornamelijk belemmeringen ondervonden bij hun studie en bij de dagelijkse gang van zaken in het buitenland. De recente studie van Nuffic (Favier et.al, 2022) laat zien dat een functiebeperking geen belemmering vormt voor studenten om naar het buitenland te gaan. Favier geeft bovendien aan dat studenten met een migratieachtergrond zelfs eerder genegen zijn om naar het buitenland te gaan. De kosten vormen wel een belemmering.

Nuffic heeft de ambitie om ervoor te zorgen dat alle scholieren en studenten internationale competenties kunnen ontwikkelen, ongeacht cultuur of migratieachtergrond, gender, leeftijd, seksuele geaardheid, (arbeid)beperkingen of verblijfsstatus. Zodoende ontwikkelt Nuffic hulpmiddelen voor docenten om discriminatie en diversiteit te bespreken: [Diversiteit en inclusie | Nuffic](#).

Vanuit Erasmus+⁴ is inclusie benoemd tot een van de prioriteiten waar in de diverse programma's op wordt ingezet. Erasmus+ zet zich o.a. in voor:

- het ondersteunen van onderwijs- en trainingsinstellingen, zodat zij meer deelnemers uit ondervertegenwoordigde of kwetsbare groepen kunnen laten meedoen in internationale uitwisselingen;
- het ondersteunen van onderwijs- en trainingsinstellingen bij internationale samenwerkingsprojecten en professionalisering van medewerkers, gericht op vormen van inclusief, hoogwaardig en relevant onderwijs, trainingen en vormen van niet-formeel leren voor jongeren en volwassenen uit ondervertegenwoordigde of kwetsbare groepen;
- het ondersteunen en stimuleren van initiatieven van samenwerking en dialoog tussen onderwijs- en trainingsinstellingen, koepelorganisaties, raden, nationale en Europese netwerken en beleidsmakers die het inclusieve karakter van onderwijs en training in alle sectoren en voor alle doelgroepen willen verbeteren;
- voorbeelden: <https://www.erasmusplus.nl/actueel/nieuws/inclusie-2020-actueler-dan-ooit>
O.a. LHBTI, vluchtelingen & migranten, religieuze verschillen.

⁴ <https://www.erasmusplus.nl/inclusie>

4 Wat kun je als loopbaanbegeleider doen voor studenten?

In een studie van ResearchNed, 2019 worden mbo-studenten bevroegd die (nog) niet naar het buitenland zijn geweest voor een studie of stage over de manier waarop een buitenlandreis, volgens deze groep studenten, meer gestimuleerd kan worden. *“Wat zou jou helpen om een stage of een deel van je studie in het buitenland te doen?”* De meest genoemde maatregel die volgens de mbo-studenten erg zou helpen is extra financiering om de buitenlandreis te kunnen betalen. De drie volgende meest genoemde maatregelen hebben allen te maken met informatievoorziening. Zo geven studenten aan dat meer informatie over een buitenlandbeurs zoals Erasmus+ zou kunnen bijdragen aan een buitenlandreis. Ook informatie over het verkrijgen van visa en/of paspoorten en over hoe een buitenlandreis zou kunnen passen binnen een studieprogramma zou helpen bij de keuze voor een stage of een deel van de studie in het buitenland. Voor studenten die twijfelen, blijken rolmodellen die hun individuele leerresultaten en andere successen delen, overtuigend te werken.

Tevens is het opvallend dat 42% van de studenten met een beperking aangeeft extra ondersteuning vanwege gezondheid nodig te hebben om naar het buitenland te kunnen gaan voor een studie of stage. Bij deze laatste aspecten zou de instelling of Erasmus+ een rol van betekenis kunnen spelen. Uit zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve analyses stellen we vast dat een belemmering voor een goede buitenlandreis voornamelijk ligt op organisatorisch (informatievoorziening), persoonlijk en financieel vlak (ResearchNed, 2019).

Hieruit volgend kunnen loopbaanbegeleiders het verschil maken door:

- alle financieringsmogelijkheden zorgvuldig in kaart te brengen en regelmatig te actualiseren;
- studenten actief te informeren over financieringsmogelijkheden;
- studenten te informeren over visa- en paspoortaanlegenheden;
- met studenten mee te denken over hoe een buitenlandverblijf in hun studieprogramma kan passen;
- zo concreet mogelijk mee te denken over ondersteuning op het gebied van hun gezondheid;
- ondersteuningsvragen op het gebied van gezondheid samen met de student te adresseren;
- hulp te bieden bij huisvesting in het buitenland;
- contacten te leggen naar het studentenleven in het buitenland.

Als coördinator LOB of Bureau Buitenland kun je beginnen door in kaart te brengen hoe groot het bewustzijn is en hoe geïnformeerd de betrokken collega's zijn over de mogelijkheden voor studenten met een beperking en de mogelijkheden voor studeren in het buitenland überhaupt. Een korte enquête kan voldoende zijn om vervolgens een informatiebijeenkomst of een workshop te beleggen.

Hieronder enkele suggesties voor vragen die je in een dergelijke enquête zou kunnen opnemen:

- In welke mate ken je de ondersteuningsmogelijkheden voor studenten met een beperking als het gaat over studeren of stage in het buitenland?
- Draag je de optie buitenlandverblijf aan in LOB-gesprekken met studenten met een beperking?
- Delen studenten met een beperking die in het buitenland zijn geweest hun ervaringen?
- In hoeverre vind jij een buitenlandverblijf zinvol voor studenten met een beperking?
- Weet je wat andere instellingen doen voor studenten met een beperking die naar het buitenland willen?

Als kleinere instelling zul je wellicht van verschillende studenten te uiteenlopende vragen tegenkomen. Daarom verdient het aanbeveling om samenwerking met andere instellingen te zoeken en zodoende krachten te bundelen.

In Bijlage 1 staat een verzameling informatie voor studenten die u onder collega's kunt verspreiden.

5 Aanbevelingen

1 Visie en proactief beleid

Er is een helder standpunt en proactief beleid nodig vanuit de overheid om ook de minder kansrijke studenten te stimuleren een buitenlandse ervaring op te doen en daarmee hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Het onderwerp verdient de expliciete aandacht van landelijke beleidsmakers en beleidsmakers bij de Europese Commissie.

2 De loopbaanbegeleiders en studieadviseurs vergroten de kansen van studenten

De coördinatoren van de afdelingen internationalisering bij de instellingen maken het verschil door het onderwerp inclusieve mobiliteit met regelmaat onder de aandacht te brengen bij de loopbaanbegeleiders en studieadviseurs. Middels bijvoorbeeld een enquête kunnen zij in kaart brengen wat er al gebeurt en waar kennisuitbreiding nodig is en deze dan faciliteren.

3 Geschoolde loopbaanadviseurs

Investeer in scholingsmogelijkheden voor loopbaanadviseurs zodat zij hun kennis kunnen vergroten, weet hebben van de mogelijkheden om maatwerk te kunnen bieden en zicht hebben op (financiële) middelen ter ondersteuning.

4 Expliciete informatievoorziening en bijdragen aan bewustwording

Expliciet informeren van studenten over de mogelijkheden voor mobiliteit in de gesprekken met de studieadviseur of loopbaanbegeleider, maar ook tijdens algemene informatievoorzieningen de mogelijkheden aanreiken.

5 Moedig korte verblijven in het buitenland aan

Ook via een kort(er) verblijf kunnen studenten toch een buitenlandervaring opdoen. Financiële belemmeringen wegen op deze manier wellicht minder zwaar.

6 Focus op individuele leerresultaten

Als je de opbrengsten van de individuele student zichtbaar maakt en rolmodellen etaleert, laat je zien dat er voor alle studenten meerwaarde zit in de buitenlandervaring en er maatwerk mogelijk is. Dit zal studenten die mogelijk drempels zien, aansporen om toch de mogelijkheden te onderzoeken.

7 Overweeg alternatieve vormen van mobiliteit

Internationalisering vanuit huis maakt ervaringen in andere landen toegankelijk voor grotere groepen. Het inbedden van virtuele mobiliteit in het curriculum kan een mooie springplank vormen voor een fysieke stap naar het buitenland. Daarnaast is blended mobility een goed alternatief: een aantal activiteiten gebeurt online en daaraan worden fysieke activiteiten in het buitenland gekoppeld. Een opleiding kan zelf bepalen hoe zij de onderdelen waardeert en in hoeverre het buitenlandse deel wordt aangemoedigd.

8 Laat de student kiezen!

Licht de student voor over alle mogelijkheden, inclusief het kortere verblijf en de alternatieve vormen. Maar pas op dat je de keuze bij de student laat, zodat deze niet bij voorbaat richting een alternatieve oplossing wordt geleid. Een kort verblijf is beter dan geen verblijf en virtuele mobiliteit is beter dan geen mobiliteit maar elke student moet de keuze hebben uit alle mogelijkheden.

6 Bronnen

Broek, A. van den, Termorshuizen, T., Cuppen, J., Warps, J. (2021) *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2020-2021*. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, directie HO&S. ResearchNed; Nijmegen

Dessoiff, A. (2006). Who's not going abroad? *International Educator*, 15(2), 20–27

Elfferich, A. (2020). *Wie is van plan (niet) in het buitenland te studeren of stage te lopen? Een onderzoek naar de intentie van Nederlandse eerstejaarsstudenten*. Nuffic; Den Haag

Euroguidance Ireland (2020). *Mobility in Europe & Access Europe Resources*. Presentatie. Geraadpleegd op 12 december 2021:

<https://www.ncge.ie/sites/default/files/resources/NCGE-PP-EG-Webinar-Mobility-Resources-Presentation-EN.pdf>

Favier, S., Thravalou, E., Peeters, L. (2022). *Spotlight on inclusion in outbound mobility*. Nuffic, Den Haag

Hees, V. van en Montagnese, D. (2020). *Making mobility programmes more inclusive for students with disabilities Inclusive Mobility. Booklet of policy recommendations and good practices*. Support Centre Inclusive Higher Education (SIHO)

Jongen, E., Muns, S., Thijs, C. (2020). *Kansrijk Integratiebeleid op de arbeidsmarkt*. Centraal Planbureau (CPB), Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP); Den Haag

Kommers, S. en Bista, K. (red). (2021). *Inequalities in Study Abroad and Student Mobility Navigating Challenges and Future Directions*. Individual chapters

Kommers, S., Hobbes, H.J. & van Gaalen, A. (2020). *Meerwaarde van internationalisering in mbo en ho. Een inventarisatie van onderzoek en kansen voor de toekomst*. Nuffic: Den Haag

Kurver, B., Nas, K., Korte, K. de, Brukx, D., Khodaie, A. (2019). *Buitenlandervaring voor iedereen? Nulmeting naar impact en inclusiviteit van het Erasmus+-mobiliteitsprogramma onder mbo-studenten*. ResearchNed Nijmegen

Link, T.C. (2016). *Strategies and Challenges for Creating an Inclusive Study Abroad Program*. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 29(3), 293-298

Lörz, M., Netz, N., & Quast, H. (2015). Why do students from underprivileged families less often intend to study abroad? *Higher Education*, 10(10), 1–22

Reiffenrath, T. Louw, E. de, Haug, E. *Virtual exchange and Internationalisation at Home: the perfect pairing* – Blog, EAIE: <https://www.eaie.org/blog/virtual-exchange-internationalisation-at-home.html>

Salisbury, M. H., Umbach, P. D., Paulsen, M. B., & Pascarella, E. T. (2009). Going global: Understanding the choice process of the intent to study abroad. *Research in Higher Education*, 50(2), 119–143

Warps, J. (2018) *Gap year, buitenlandse contacten en belangstelling voor buitenlandverblijf bij startende ho-studenten. Analyses op basis van de Startmonitor 2008-2009 t/m 2017-2018 Voorlopig rapport*. ResearchNed; Nuffic; Den Haag. Te raadplegen via: [gap-year-buitenlandse-contacten-en-belangstelling-voor-buitenlandverblijf-bij-startende-ho-studenten.pdf \(nuffic.nl\)](https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2018-09/gap-year-buitenlandse-contacten-en-belangstelling-voor-buitenlandverblijf-bij-startende-ho-studenten.pdf)

Online bronnen

<https://ecio.nl/webinars/through-the-looking-glass-terugblik-10-webinars-over-inclusief-onderwijs/>

<https://epfime.inclusivemobility.eu/>

<https://inclusivemobility.eu/>

<https://inclusivemobilityframework.eu/Framework>

<https://www.erasmusplus.nl/inclusie>

<https://www.etwinning.net/nl/pub/index.htm>

<https://www.eur.nl/onderwijs/praktische-zaken/begeleiding-advies/studeren-met-een-functiebeperking/handige-links>

<https://go-europe.nl>

<https://www.nuffic.nl/nieuws/ongelijkheid-in-studentenmobiliteit>

<https://www.nuffic.nl/en/subjects/facts-and-figures>

<https://www.oogvereniging.nl/leven-werken/alle-onderwerpen/studeren-met-een-visuele-beperking/studeren-in-het-buitenland/tips-en-suggesties-als-je-in-het-buitenland-gaat-studeren/>

<https://www.vsbfonds.nl/studiebeurzen/voor-contactpersonen/studenten-met-een-functiebeperking>

https://www.cpb.nl/zoek?keys=arbeidsproductiviteit&year=2020&tags_nl=Migratie%20en%20integratie

Referentie: Kennisrotonde. (2021). Welke factoren belemmeren of stimuleren mbo-studenten om een buitenlandervaring op te doen? (KR.1077). Den Haag: Kennisrotonde. [Buitenlandervaring-voor-iedereen-rapport-september-2019.pdf \(erasmusplus.nl\)](#)
<https://www.semanticscholar.org/paper/Heterogeneity-and-Diversity%3A-A-Growing-Challenge-or-Markic-Abels/f4e2934986524833b4a60030d23e5decf3b4f8bf>

ResearchNed (2021) Buitenlandervaring voor mbo-studenten met een migratieachtergrond | Erasmus+ (erasmusplus.nl)

7 Bijlage

7.1 Bijlage 1 | Informatievoorziening voor studenten

Oriëntatie

Wie kan je helpen?

De voorbereiding is belangrijk voordat je naar het buitenland gaat. Er zijn verschillende contactpersonen die je hierbij kunnen helpen

- Bijna iedere universiteit of hogeschool heeft een **bureau buitenland of international office**. Zij kunnen je specifieke informatie geven die bij jouw opleiding past. Daarnaast kunnen ze je in contact brengen met andere studenten die eerder in het buitenland hebben gestudeerd.
- Aan hen kun je ook de vraag stellen of er een **contactpersoon** is voor studeren met een functiebeperking bij jouw onderwijsinstelling. Bespreek met deze contactpersoon wat je nodig hebt.
- Neem contact op met het **studentenplatform** voor studenten met een functiebeperking van je eigen onderwijsinstelling voor ervaringen en tips.

Aandachtspunten:

- **Toegankelijkheid en gebruik van de gebouwen**

Als je een fysieke functiebeperking hebt is het van belang om te weten of een gebouw meerdere verdiepingen heeft en of er dan een lift aanwezig is waarvan jij gebruik kunt maken, of dat de lessen in ruimtes op de begane grond kunnen worden gegeven. Liggen de verschillende lesruimtes ver van elkaar verwijderd of zijn jouw lessen in lokalen dicht bij elkaar gepland?

- **Aangepaste huisvesting**

Heb je aangepaste huisvesting nodig, neem dan contact op met een studietoelichtingscoördinator aan de onderwijsinstelling van je keuze en/of met behulp van een bemiddelingsbureau ter plaatse. Een lokale koepelorganisatie kan je vertellen welke bemiddelingsbureaus er zijn en of zij ook tijdelijke aangepaste huisvesting verstrekken. Wanneer je je accommodatie gaat delen met anderen is het wel belangrijk om hen op de hoogte te stellen van je functiebeperking en wat dit voor hen betekent.

- **Beschikbaarheid van (dagelijks) ondersteuning, zowel bij de onderwijsinstelling als daarbuiten**

Heb je speciale studiebegeleiding nodig, of iemand die jou helpt met je huishouden of je boodschappen? Of heb je bijvoorbeeld behoefte aan aangepast (digitaal) studiemateriaal? Hoe kan dat eventueel geregeld worden?

- **Toestemming voor geleidehond, zowel bij de onderwijsinstelling als daarbuiten**

Een hond in een studentenwoning is niet altijd toegestaan. Ook in gebouwen van de onderwijsinstelling en in winkels kan het een probleem zijn. Vaak dien je bewijs te kunnen overhandigen (bij voorkeur in de taal van het land) waarin staat dat het een geleidehond is en geen huisdier.

- **Organisaties ter plaatse**

Zoek naar een koepelorganisatie voor mensen met een functiebeperking of een organisatie specifiek voor jouw functiebeperking in het land waar je naartoe gaat. Een dergelijke organisatie kan je doorverwijzen en meer informatie geven over bijvoorbeeld huisvesting, het gebruik van (openbaar) vervoer en andere voorzieningen.

- **Medici**

Zijn er medische specialisten ter plaatse? Waar je terecht kunt als dat nodig is? Of die je behandeling of therapie ter plaatse kunnen voortzetten?

Financiën

Studiefinanciering

Als student met een functiebeperking zijn er mogelijkheden om studiefinanciering te krijgen. Op medische gronden kun je een verlenging van de prestatiebeurs, verlenging van de diplomatermijn en/of kwijtschelding van je studieschuld krijgen. Ga je tijdelijk studeren of een stage lopen in het buitenland dan is je studiefinanciering niet afhankelijk van je woonsituatie, maar kan je studiefinanciering wel doorlopen. De studie of stage moet dan wel onderdeel zijn van een Nederlandse opleiding. Meer informatie hierover vind je op de [website van DUO](#).

Ga je een volledige opleiding in het buitenland volgen, dan hangt de studiefinanciering af van het land en van de opleiding die je gaat doen. Voor hbo en universiteit gelden daarnaast extra voorwaarden. Op de [website van DUO](#) staan de voorwaarden waaraan de student moet voldoen om studiefinanciering voor een (deel van de) studie in het buitenland te krijgen.

Val je nog onder het oude leenstelsel, dan kun je ook een uitwonendenbeurs aanvragen. Dit kun je doen door het formulier 'aanvraag ov-vergoeding buitenland en/of uitwonendenbeurs'.

OV-vergoeding

In het buitenland kun je je studentenreisproduct niet gebruiken. Je kunt dan een OV-vergoeding krijgen in plaats van het reisproduct. De vergoeding wordt een gift als je binnen 10 jaar je diploma behaald. Er zijn voorwaarden aan deze vergoeding:

- Je moet als voltijdstudent ingeschreven staan bij jouw Nederlandse opleiding
- Je buitenlandse stage of studie is een verplicht onderdeel van je Nederlandse opleiding.

DUO adviseert een aantal stappen die minimaal 3 maanden voor vertrek naar het buitenland moeten worden ondernomen om alles goed te regelen:

- Het formulier 'Wijziging student hoger onderwijs buitenland' invullen.
- Om de vergoeding te kunnen krijgen moet je je studentenreisproduct stopzetten voor de 1^e van de maand waarin de vergoeding ingaat. Dit stopzetten kan alleen in Nederland. Zorg er dus voor dat je dit geregeld hebt voordat je naar het buitenland vertrekt.

Daarnaast kan het handig zijn om iemand te machtigen die zaken bij DUO regelt als je in het buitenland verblijft. Dit kun je eenvoudig regelen bij DigiD Machtigen. Als je wil dat de

gemachtigde bij DUO informatie over jou kan opvragen of met een formulier wijzigingen kan doorgeven, stuur dan ook het formulier Machtiging op naar DUO. DUO heeft namelijk geen inzage in machtiging die via DigiD Machtigen is geregeld.

Beurzen en fondsen voor studie of stage in het buitenland

Via de **Beursopener** van Nuffic (www.beursopener.nl) kun je ook andere beurzen en fondsen vinden voor je studie of stage in het buitenland. Erasmus+ en het VSB Fonds bieden extra financiële ondersteuning aan studenten met een functiebeperking.

De [Erasmusbeurs](#) is bedoeld als tegemoetkoming in de extra mobiliteitsuitgaven zoals reiskosten, verzekering, eventueel de hogere kosten van levensonderhoud in het gastland en andere bijkomende extra kosten. Via het bureau buitenland of het international office van je eigen onderwijsinstelling kun je een zogenaamde Erasmusbeurs aanvragen. Deze beurs is niet bedoeld om de volledige kosten van het buitenlandse studieverblijf te dekken. Alle lidstaten van de Europese Unie doen mee aan Erasmus, plus IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Turkije. De gastinstelling moet uiteraard ook in één van deze landen gevestigd zijn.

[VSBfonds](#) heeft extra budget beschikbaar voor studenten met een functiebeperking die naar het buitenland willen voor een vervolgstudie of onderzoek. Zij kunnen een VSB Fonds Beurs aanvragen. Deze Beurs bestaat uit een schenking van maximaal €10.000,-, afhankelijk van het studieplan en de begroting. Voor studenten met een functiebeperking is het in sommige gevallen mogelijk om een hoger beursbedrag te krijgen. Uit de kostenbegroting van de student moet duidelijk zijn dat er extra kosten gemaakt moeten worden als gevolg van de beperking. Bekijk hier het filmpje van Tim Zandbergen over zijn ervaringen met zijn studie in het buitenland die hij dankzij een beurs van het VSB Fonds kon doen: https://www.youtube.com/watch?v=FWz9U_IKzrI

Studenten kunnen aanspraak maken op een financiële bijdrage uit het **profileringsfonds** van de instelling waar ze staan ingeschreven als ze studievertraging oplopen door bijzondere omstandigheden. In het studentenstatuut van de onderwijsinstelling staat informatie over aan welke voorwaarden studenten moeten voldoen.

Aanvraag aanvullende subsidie: Top-up

Wanneer je zonder extra voorzieningen niet in staat bent in het buitenland te studeren of stage te lopen, kun je ook in aanmerking komen voor aanvullende subsidie.

De Top-up is een financiële ondersteuning aan studenten met een andere startpositie in de samenleving, zodat zij op internationale uitwisseling kunnen gaan. De aanvraag voor aanvullende subsidie wordt door je onderwijsinstelling ingediend bij het Nationaal Agentschap (NA). Het bureau buitenland of international office van je eigen onderwijsinstelling kan je hier meer over vertellen. Hier vind je een [overzicht](#) van alle contactpunten internationalisering op hogescholen of universiteiten.

Na beoordeling door het NA zal je eigen onderwijsinstelling van de extra subsidie op de hoogte worden gesteld, die dat weer aan jou zal melden.

Wil je meer informatie over deze subsidie, kijk dan op nuffic.nl of neem contact op met Nuffic.

Geen bijbaan

Je kunt een individuele studietoelage krijgen wanneer je studeert en vanwege een beperking geen bijbaan kunt hebben naast je studie. Dit is een vorm van financiële steun die de gemeente kan toekennen. Ga naar de website van uw eigen gemeente voor meer informatie.

Wajong

Vanaf september 2020 kun je weer een Wajonguitkering ontvangen wanneer je een opleiding of studie volgt. Wanneer je naar het buitenland gaat, is het belangrijk dat je dit vooraf meldt aan het UWV. Je ontvangt namelijk officieel geen Wajonguitkering meer als je langer dan drie maanden in het buitenland verblijft. Het is echter mogelijk om op grond van een zogenaamde hardheidsclausule het UWV te verzoeken je uitkering door te betalen gedurende je verblijf in het buitenland (art. 17, lid 7 Wajong). Dit wordt mogelijk gemaakt door de Beleidsregels voortzetting Wajong-uitkering buiten Nederland (www.st-ab.nl/wetwajongor2bvwbvbn.htm). Meer informatie hierover vind je bij de [UWV](#) of de [Rijksoverheid](#).

Visum

Kijk op de website van het ministerie van Buitenlandse Zaken ww.minbuza.nl of je een **visum** nodig hebt voor het land waar je naar toe gaat. Het kan lang duren voordat je je visum hebt, dus begin op tijd. Als Nederlands staatsburger heb je geen werkvergunning of visum nodig in de landen van de Europese Unie.

Zorgverzekering

Studie, stage of een bijbaan in het buitenland kunnen gevolgen hebben voor je zorgverzekering. Zorg dat je goed verzekerd bent als je vertrekt naar het buitenland. Check bij je zorgverzekeraar wat je precies moet regelen. Laat je zorgverzekeraar sowieso weten dat je naar het buitenland gaat, want soms is er een meldingsplicht.

Ga je korter dan een jaar naar het buitenland gaat om te studeren dan kun je sowieso in Nederland verzekerd blijven. Je kan dan ook zorgtoeslag blijven ontvangen.

Ga je langer dan een jaar naar het buitenland om te studeren dan kun je alleen je verzekering in Nederland aanhouden als je in Nederland verzekerd blijft voor de Wet langdurige zorg (Wlz). De Sociale Verzekeringsbank (SVB) bepaalt of je verzekert blijft voor de Wet langdurige zorg. Heb je naast je studie in het buitenland ook een bijbaan in het buitenland, dan verandert de situatie. Hierbij is het wel van belang in welk land je studeert en werkt. Neem [contact op met de SVB](#) om te bepalen of je verzekert kan blijven voor de Wlz.

Medicatie

Wanneer je **medicijnen** gebruikt, neem dan een medisch paspoort mee met een doktersverklaring (inclusief contactgegevens van je arts). Daarnaast is het ook verstandig om de **originele verpakkingen** van de medicijnen bij je te hebben. Daar staat vaak de officiële naam van de medicijnen op en die geldt internationaal. Om erachter te komen of je medicijnen in het land van bestemming ook (**legaal**) **verkrijgbaar** zijn, kun je contact opnemen met de distributeur van je medicijnen in Nederland. Ook de **hoeveelheid**

medicijnen die je mee mag nemen door de douane is belangrijk om na te gaan. Wil je grotere hoeveelheden meenemen, neem dan eerst contact op met de douane om uit te zoeken welke hoeveelheid legaal is.

Vervoer

In alle Europese landen voldoet een Nederlands rijbewijs. Bij de ANWB of je gemeente kun je een internationaal rijbewijs aanschaffen voor buiten Europa. De parkeerregels voor mensen met een gehandicapten parkeerkaart zijn in ieder land anders.

Voor Europa kun je op www.anwb.nl per land een bestand opvragen dat in de taal van het betreffende land vertelt dat je gerechtigd bent om te parkeren in gebieden waar faciliteiten voor gehandicapten gelden. Print het bestand uit en leg het open op het dashboard en leg je gehandicaptenparkeerkaart ernaast. De parkeerwachten of politieagent is dan op de hoogte.

Verder is het belangrijk om goed na te gaan welke parkeergelegenheid er is voor mensen met een handicap bij de onderwijsinstelling in het buitenland.

Links voor extra informatie

- www.erasmusplus.nl (meer informatie over studeren in het buitenland)
- www.nuffic.nl (meer informatie over studeren in het buitenland)
- www.wilweg.nl (startpagina vol info voor studeren in het buitenland)
- www.wilweg.nl/financiering/beurzen (informatie over beurzen van het Erasmus+ programma)
- www.miusa.org (site voor studenten met een beperking in VS)
- www.vsbfonds.nl/beurzen/beurs-aanvragen/studenten-met-beperking (informatie over beurzen van het VSB-fonds)
- <https://www.european-agency.org> (European Agency for Special Needs and Inclusive Education is een onafhankelijke organisatie die fungeert als platform voor samenwerking voor de ministeries van Onderwijs in de EU-lidstaten)